

ТОВАРИСТВО “УКРАЇНЬСЬКА ХАТА” В ОДЕСІ

Діяльність українських культурно-освітніх товариств кінця ХІХ-початку ХХ ст. в історичній літературі висвітлена недостатньо. Це зумовлено тим, що українська радянська історіографія негативно оцінювала їх діяльність виходячи з ідеологічних міркувань. За останні роки з'явилася низка праць, які присвячені діяльності “Просвіт”, що виникли в буремні роки першої російської революції 1905-1907 рр. Проте діяльність інших товариств, які з'являлися після закриття “Просвіт” після поразки революції практично не висвітлена. Дослідники, як правило, зосереджуються на українському революційному русі, висвітлюючи перш за все діяльність політичних партій.

Проте український культурно-освітній рух після поразки революції не припинився, він набирає нові форми, і поступово зростає. З'являлися нові українські товариства у Києві “Родина”, в Харкові “Основа”, в Одесі “Українська Хата”, в яких у значній мірі провадилась політична і революційна пропаганда у формі культурно-освітньої роботи.

Нові архівні матеріали дозволяють сьогодні в більшій мірі висвітлити діяльність товариства “Українська Хата” в Одесі. Про це товариство в історичній літературі, або спогадах були лише поодинокі згадки. В останні роки в місцевій пресі з'явилися фрагментарні відомості про товариство краєзнавців Г.Зленка і О.Янчука.

Дана стаття є першою спробою висвітлення заснування та діяльності товариства “Українська Хата” в Одесі, яка надає

можливість більш повно уявити український культурно-освітній і революційний рух напередодні і під час українських визвольних змагань за свою державність першої чверті ХХ ст.

Українське життя м.Одеси на початку ХХ ст. не завершилося із закриттям “Українського товариства “Просвіта” в Одесі” 1 листопада 1909 р. Українська інтелігенція міста спромоглася заснувати 10 лютого 1910 р. “Одеський Український клуб” на зразок “Англійського клубу” для забезпечення розваг і задоволення мешканців міста. Проте діяльність українського клубу, хоча і передбачала літературні та драматичні вечори, читання рефератів, дещо звужувала культурно-освітні потреби українства. Тоді було вирішено заходами членів драматичної секції “Просвіти” організувати музично-драматичну спілку “Українська Хата” в Одесі.

Вироблений статут товариства було затверджено 4. IV. 1911 р. Фундаторами товариства виступили актриса О.Бродницька (Німченко), В.Фоменко та М.Пілецька-Урбанович.¹

Перші збори “Української Хати” відбулися 25 серпня 1911 р. в “Домі польським”. Присутніх членів було кілька десятків, які обрали Раду товариства. Головою було обрано О.Бродницьку, заступником В.Клименка, скарбником І.Пархоменко, писарем М.Коваленка. Членами Ради стали: М.Комаров, К.Шевченко, В.Фоменко, М.Пілецька-Урбанович. Кандидатами до Ради товариства: І.Бондаренко, І.Мілько, І.Дудник.

До ревізійної комісії було обрано: Г.Воропая, П.Росновського, О.Темнокута, кандидатом до неї П.Постельникову.²

З початком осені 1911 р. “Українська Хата” розпочала культурно-освітню роботу. Почалася підготовка до спектаклів та читання рефератів. Перша вистава “Наталка Полтавка” відбулася 15 жовтня 1911 р. в залі польського товариства “Огнісько”. Це сталося завдяки плідній співпраці українського та польського товариств в Одесі на культурно-освітній ниві. У свій час, українське товариство “Просвіта”, неодноразово надавало можливість для проведення різних заходів польському товариству. Поляки неодноразово вітали українців з їх національним святом - роковинами Т.Шевченка.³ Більше того, членами української “Просвіти” та інших українських організацій були і поляки, зокрема Іван (Ян) Міодушевський - один із керівників польської громади в Одесі, засновник першої польської газети в Одесі - *Zycie Polskie* (“Життя польське”)⁴.

Ще одна вистава відбулася наприкінці жовтня. В цей же період було прочитано в товаристві два реферати: “І.Котляревський та його життя” В.Фоменко, та “М.Кропивницький та його творчість” О.Німченко. В цей же період було організовано хор спілки, біля 30-ти чоловік⁵. Спілка почала збирати свою бібліотеку, в якій нараховувались сотні томів книг. Було утворено три відділи: перший - драматичний, другий - музичний і третій - красного письменства.

На 1912 рік товариство “Українська Хата” в Одесі нараховувало 209 членів та передплачувало українські газети київську “Раду” та львівське “Діло”.⁶

В товаристві на українській культурно-освітній ниві працювали люди різні за віком, національністю, статтю, фахом, політичними переконаннями. Тут працювали вчитель А.Вержбицький, історик П.Клепацький, Г.Воропай, агроном О.Гааз, лікарі І.Луценко, І.Липа, професор К.Сапежко, письменники А.Ніковський, М.Комаров, музикант Ю.Осташко, артисти О.Бродницька, Т.Морозова, оперний співак І.Бондаренко. Актриса О.В.Бродницька намагалася відкрити курси української драми в Одесі в 1914 р. Було підготовлено статут курсів, проте влада не дозволила відкрити українські драматичні курси.⁷

Після смерті М.Ф.Комарова, одного з найактивніших українських культурно-освітніх діячів Одеси, його велику бібліотеку з україністики було передано до спілки “Українська Хата”.⁸

В 1915 р. заходами членів товариства “Українська Хата” в Одесі розпочалося видання журналу “Основа”, який став фактичним продовженням закритого в 1914 р. “Літературно-Наукового Вістника”, який виходив у Києві.

Організатором видання цього журналу став А.Ніковський, який мешкав тоді за межами Одеси. Практично втілювали видання в життя у місті члени “Української Хати” І.Гаврилук та В.Буряченко.

Редакція містилася на Коблевській, 30. А.Ніковський рекомендував у своєму листі надсилати перший номер “Основи” всім передплатникам “Літературно-Наукового Вістника”⁹. А засланим українським діячам часопис надсилався безкоштовно. Так було вислано “Основу” доктору В.Охримовичу до с.Богучани Снісейської губернії, І.Лизановському в м.Нарим Томської губернії, доктору Ст.Юрику в м.Рибінськ Ярославської губернії,

М. Мочульському в м. Буїнськ Симбірської губернії¹⁰. Передплатити “Основу” можна було в будь-якій українській книгарні Києва, Харкова, Полтави, Катеринославу, Катеринодару, Одеси, Петрограду і Москви.

В журналі друкувалися відомі українські культурно-освітні діячі: В. Винниченко, О’Коннор-Вілінська, М. Воропай, Олександр та Михайло Грушевські, І. Нечуй-Левицький, Д. Дорошенко, А. Ніковський, С. Павленко (С. Шелухин), С. Русова, С. Єфремов, Г. Чупринка, Л. Старицька-Черняхівська та інші¹¹.

Через військові дії, часопис після третьої книги перестав виходити.

“Українська Хата” постійно влаштовувала Шевченківські вечори, читання та обговорення рефератів, постановку українських п’єс. Товариство тісно співпрацювало з українськими кооперативами в Одесі під назвою “Наша кооперація”, а також з українською книгарнею “Діло”, якою завідував один із засновників “Братства тарасівців”, В. Боровик, на вулиці Преображенська, 11.¹² Саме в “Українській Хаті” молодь Одеси вперше дізналася про “Український легіон” січових стрільців і за що він воює, згадував Ю. Липа, який виховувався в українському товаристві.¹³

В квітні 1916 р. члени “Української Хати” в Одесі гучно відзначили свій п’ятилітній ювілей. В журналі “Украинская жизнь”, який виходив під редакцією С. Петлюри у Москві з цього приводу зазначалося, що товариство проіснувало в Одесі більше, ніж “Просвіта”¹⁴.

“Українська Хата” організувала спектаклі за участю зірок української сцени, які до цього неодноразово гастролювали в Одесі. Так, в 1916 р. були організовані спектаклі за участю П. Саксаганського та М. Заньковецької, що викликало неабиякий резонанс у місті. В цьому ж році товариство переїхало у новий будинок кооперативного товариства “Наша кооперація”, де часто відбувалися українські концерти та вистави, проводились цікаві вечори. Хор спілки вже нараховував 60 осіб.¹⁵

З початком революційних подій в 1917 р. “Українська Хата” активно працювала і серед військових по українізації військових частин. Ось як про роботу товариства красномовно свідчить дослідник тих подій В. Коновалов у своїй книзі “Красный флаг над Одессой”. “Украинские буржуазные националисты использовали целый арсенал средств при помощи которых маскировали подлинные цели буржуазии. Они имели свой клуб на Княжеской улице под

названием “Українська Хата”, издавали газету “Українське слово”, устраивали спектакли, лекції, літературні вечери”...¹⁶.

Український рух серед військовиків Одеси очолив активний діяч товариства Іван Луценко, який зумів організувати “Одеську українську військову раду”. З одеської молоді була створена гайдамацька “Січ”, на зразок січових стрільців, до якої входив молодий Ю.Липа і був там заступником командира. Було відновлено діяльність товариства “Просвіта”. Ще на весні 1917 р. почала виходити газета “Українське слово” співзасновником якої був Іван Липа, який згодом став і комісаром Одеси весною 1918 р. за діяльності Центральної Ради¹⁷. Весною 1917 р. товариство “Українська Хата” представляв на Українському національному з’їзді, який надав повноваження Центральній Раді представляти і захищати український народ, відомий в Одесі вчений-філософ і громадський діяч Михайло Гордієвський.

Ось такою була нелегка доля української культурно-освітньої спілки “Українська Хата” в Одесі напередодні і під час боротьби українців за свою державність.

ПРИМІТКИ:

¹ Звіт діяльності музично-драматичної спілки “Українська Хата” в Одесі за 1912 рік. Одеса, 1912. С.3.

² Там само.-С.4.

³ Рідний край.-1906.-№ 9.-С.14.

⁴ ДАОО, ф.10, оп.1, спр.1, арк.22.

⁵ Звіт діяльності...-С.4.

⁶ Дніпрові Хвилі.-1912.-№ 4.-С.65.

⁷ ДАОО, ф.2, оп.7, спр.602а.

⁸ Рідний курінь.-1917.-№ 19.-С.19.

⁹ ДАОО, ф.746, оп.1, спр.1, арк. 40.

¹⁰ Там само, арк.40.

¹¹ Там само, арк.3.

¹² Украинская жизнь.-1916.-№ 6.-С.70.

¹³ Липа Ю. Галичани над морем. (1917-1918) Просвіта: альманах-календар. Львів, 1995.-С.121.

¹⁴ Украинская жизнь.-1916.-№ 4-5.-С.123.

¹⁵ Там само.-1916.-№ 10-11.-С.117.

¹⁶ Коновалов В. Красный флаг над Одессой.-Одесса, 1977.-С.103.

¹⁷ Янчук О. Просвіта і просвітяни у політичному житті Одеси 1905-1918 рр. // Чорноморські новини.-1996.-№ 11.-С.3.